MUSIQIY-PEDAGOGIK JARAYONDA MUMTOZ VA MAQOM ASARLARINING TARBIYAVIY-METODIK POTENSIALI

Qudratova Elnoza Ismatillayevna
JDPU katta o‘qituvchi
https://orcid.org/0000-4774-6371
https://doi.org/10.5281/zenodo.21887300

Annotatsiya.
Maqolada xalq musiqa merosining ulkan tarbiyaviy-ta’sirchanlik xususiyatlari ta’kidlangani holda bugungi kunda ulardan yosh avlod ma’naviy kamolotida foydalanish holati, muammo va imkoniyatlari tahlil qilingan. Shu o‘rinda xalq musiqa merosi namunalarini ta’lim va tarbiya jarayoniga tadbiq etishda yanada samarali natijalarga erishish imkonini beruvchi ilmiy asosli tavsiyalar ilgari surilgan.
Kalit so‘zlar: xalq musiqa merosi, milliy g‘oya, mafkura, ta’lim, tarbiya, shaxs ma’naviy kamolot, umumta’lim maktablari, dars va darsdan tashqari faoliyat, pedagogik talab va mezon.

Аннотация
В статье подчеркнуты большие воспитательно-изобразительные особенности народно-музыкального наследия и проанализированы состояние, проблемы и возможности их использования в духовном развитии подрастающего поколения на сегодняшний день. На данный момент выдвинуты научные рекомендации, позволяющие добиться более эффективных результатов в применении образцов народного музыкального наследия в процессе обучения и воспитания.

Annotation
The article emphasizes the great educative-impressive features of folk music heritage and analyzes the situation, problems and possibilities of using them in the spiritual development of the young generation today. At this point, scientific recommendations have been put forward that allow to achieve more effective results in the application of examples of folk music heritage to the process of education and upbringing.

1.KIRISH

O‘zbekiston mustaqil davlat sifatida yangi ma’naviy va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot yo‘liga o‘tishi munosabati bilan ta’lim tizimini milliy g‘oya hamda jahon pedagogikasining ilg‘or yutuqlari asosida qayta qurish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Milliy-ma’naviy tiklanish sharoitida musiqa ta’limi va tarbiyasini milliy musiqa merosimiz ustuvorligida tashkil etish yosh avlodda musiqiy madaniyat va milliy badiiy tafakkurni tarkib toptirishda muhim ahamiyat kasb etadi [1].

Milliy musiqiy ta’lim o‘z mazmunida insonparvarlik, milliy g‘urur va umuminsoniy g‘oyalarni mujassam etadi. Zero, milliy istiqlol mafkurasi xalqimizning asrlar davomida shakllangan yuksak ma’naviyati, an’ana va urf-odatlari hamda ulug‘ mutafakkirlarimizning o‘lmas merosidan oziqlanadi [2]. Musiqa merosi esa ushbu ma’naviy xazinaning eng boy sarchashmalaridan biridir. Buyuk pedagoglar va musiqashunos olimlar shaxs kamolotida musiqa san’atining tarbiyaviy-ta’sirchanlik kuchiga alohida e’tibor qaratganlar.

Xalq musiqa merosi vositasida yoshlarda Vatan tuyg‘usi, xalq tarixi, tili, madaniyati va urf-odatlariga hurmat va mas’ullik hissini tarbiyalash dolzarb pedagogik vazifadir. Birinchi Prezidentimiz I.Karimov ta’kidlaganlaridek: *“Birinchi navbatda milliy madaniyatimiz, xalq*

ma'naviy boyligining ildizlariga e'tibor berish zarur... Bizning vazifamiz shu xazinani ko'z qorachig'idek asrash va yanada boyitishdan iboratdir" [3].

Tadqiqotning maqsadi Ta'lim-tarbiya jarayonida xalq musiqa merosi, mumtoz va maqom san'ati imkoniyatlaridan foydalanishning zamonaviy pedagogik mezonlari va metodik tizimini ishlab chiqish.

2. METODLAR VA MATERIALLAR

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy-pedagogik metodlar majmuidan foydalanildi:

• **Nazariy-tahliliy metod:** Falsafiy, pedagogik, musiqashunoslik adabiyotlari hamda davlat ta'lim standartlari va konsepsiyalarini tahlil qilish;

• **Empirik-kuzatuv metodi:** Umumta'lim maktablari va maktabgacha ta'lim tashkilotlarida "Musiqa madaniyati" darslari va darsdan tashqari faoliyat (to'garaklar, madaniy tadbirlar) jarayonini kuzatish va pedagogik tajribalarni umumlashtirish;

• **Hujjatlar tahlili:** O'zbekiston o'qituvchilarining I konferensiyasi tavsiyalari hamda boshlang'ich va umumiy o'rta ta'lim o'quv dasturlari va darsliklari mazmunini pedagogik ekspertizadan o'tkazish [4].

3. NATIJALAR

Olib borilgan tadqiqotlar va amaliy kuzatishlar natijasida xalq musiqa merosi (mumtoz va maqom asarlari) namunalarini ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali tatbiq etishni ta'minlovchi **6 ta asosiy pedagogik mezon va talablar tizimi** ishlab chiqildi:

1. **Maqsadlilik va komplekslik mezoni:** O'quvchilarda milliy musiqaga barqaror qiziqish va iftixor tuyg'usini shakllantirish sinf, sinfdan tashqari va maktabdan tashqari musiqiy faoliyatlar mutanosibligida (uyg'unligida) olib borilishi zarur.

2. **Repertuar tanlash va didaktik moslik mezoni:** Dars va darsdan tashqari faoliyat uchun asarlar tanlashda quyidagi didaktik talablarga amal qilinadi:

* Asarlarning sinflar bo'yicha o'quv dasturi va kutilayotgan natijalar mazmuniga mosligi;

* O'quvchilarning yosh xususiyatlari, musiqiy qiziqishi va ijrochilik imkoniyatlari hisobga olinishi;

* Asarlarning badiiy-ma'naviy qimmatga egaligi va o'quvchilar musiqiy tafakkurini o'stirishga yo'naltirilganligi;

* Mahalliy musiqiy uslublar va milliy bayram-marosimlar xususiyatlarining aks ettirilishi.

3. **Natijaviylik va amaliy yo'naltirilganlik mezoni:** Xalq musiqasi namunalarini o'rgatish boshqa musiqiy faoliyat turlari (musiqa savodi, tinglash, kuylash, tahlil) bilan integratsiyalashgan holda olib borilib, o'quvchilarning nazariy va amaliy ko'nikmalarini mustahkamlashi shart.

4. **Mustaqil ta'lim va axborot olish imkoniyati mezoni:** O'rganilayotgan namunalar o'quvchilarning mumtoz va maqom asarlari, ularning mahalliy uslublari haqida mustaqil ma'lumotlar olishiga zamin yaratishi kerak.

5. **Polixronik va janriy rang-baranglik mezoni:** Asarlarning janri, cholg'u jo'rligi, raqs bilan uyg'unligi va ansambl bo'lib ijro etilishi haqidagi ma'lumotlar berish orqali o'quvchilarning umumiy musiqiy saviyasi kengaytiriladi.

6. **Pedagogning kasbiy-metodik tayyorgarligi mezoni:** Musiqa o'qituvchilarining zamonaviy pedagogik va innovatsion texnologiyalardan, axborot-kommunikatsiya vositalaridan unumli foydalanishi hamda o'z amaliy ijrochilik mahoratini muttasil oshirib borishi.

4. MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, umumta’lim maktablarida mumtoz va maqom san’atini o‘qitish yuzaki va tasodifiy harakterga ega bo‘lmasligi kerak. Yengil-elpi va ma’nosiz kuylarga o‘rganib qolgan o‘quvchida badiiy did pasayib, ma’naviy olamida soxta tushunchalar shakllanadi. Aksincha, maqom va mumtoz musiqaning murakkab va serjilo strukturasi o‘quvchilarning diqqatini, ruhiy va aqliy imkoniyatlarini charxlaydi.

Taklif etilgan 6 ta mezon amaliyotga joriy etilganda, dars va darsdan tashqari faoliyatlar (to‘garaklar, ko‘rik-tanlovlar, badiiy havaskorlik) bir-birini to‘ldiradi. Bu esa musiqiy ta’lim jarayonida faqatgina qo‘shiq o‘rgatish bilan cheklanmay, integratsiyalashgan ma’naviy-estetik muhitni yaratishga xizmat qiladi.

5. XULOSA

Xalq musiqa merosi, xususan, o‘zbek mumtoz va maqom san’ati o‘sib kelayotgan yosh avlodni ma’naviy-axloqiy va badiiy-estetik ruhda tarbiyalashning qudratli pedagogik vositasidir.

Tadqiqot davomida belgilangan pedagogik mezonlar va metodik yondashuvlar umumta’lim maktablarida musiqa ta’limi va tarbiyasi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu mezonlar doirasida cheklanib qolmay, ta’lim tizimida doimiy ravishda yangi pedagogik texnologiyalarni qo‘llash va musiqa o‘qituvchilarining kasbiy mahoratini takomillashtirib borish milliy ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Umumta’lim maktablarida musiqa ta’lim-tarbiyasi Konsepsiyasi. – Toshkent: Xalq ta’limi vazirligi, 1995. – 1-b.
2. Romanova S.E. Qoraqalpoq milliy musiqiy an’analari asosida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini ma’naviy tarbiyalashning pedagogik asoslari: Ped. fan. nomz. ... diss. avtoref. – Toshkent, 2005. – 3-b.
3. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 14-b.
4. O‘zbekiston Respublikasi o‘qituvchilarining I konferensiyasi materiallari va tavsiyalari. – Toshkent, 2001.
5. Qudratov I. Talabalarni xalq qo‘shiqlari vositasida estetik tarbiyalash. Monagrafiya, Toshkent, Fan, 2009 yil.
6. Abdukarimova E.I. Texnologik loyihalash- musiqa mashg‘ulotlarida samarali ta’lim //. “Ilim ham jamiyet” jurnal. -Nukus davlat pedagogika instituti, 2019, 1-son, -B 61-63.
7. Abdukarimova E.I. Oliy Pedagogik ta’limda bo’lajak musiqa o’qituvchilarini mumtoz musiqa vositasida amaliy faoliyatga tayyorlash tizimini takomillashtirish. Xalq ta’limi. jurnal-T.: 2021. -№3, - B. 82-84.